

אבל עדיין יתכן לומר שכיון שעיקר הדקל בעולם הוא גדל מאליו, מועיל בו הקנאה אף לענין התוספת. וכן לענין פדיון והפרשת תרומות ומעשרות] (עפ"י מנחת שלמה ח"א נה, 1).
ונראה לשמוע מפשט לשון המאירי להלן (קכח: ד"ה שכיב מרע) ששבח העץ וכד' אינו בכלל 'דבר שלא בא לעולם'. וכן נראה מפורש בתורי"ד להלן (קמב.) שפירות שחנטו נחשבים דבר שבא לעולם לדברי הכל.

*

בני בכרי ישראל — 'הבכור נוטל פי שנים משום שהוא עשה אותו לאב, כן ישראל עשו כביכול להשי"ת לאב להעולם, שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל. ופשוט' (משך חכמה — שמות ד, כב).

והנה ישראל נקראים **בני בכרי**. ואין הכוונה נגד העכו"ם, דהם אינם קרוים בנים כלל, רק המכוון נגד המלאכים שנקראין 'בני אלקים', וישראל — בני בכורי. ובמכה עשירית נתבררו ישראל שקשורים בשורש — **בני בכרי ישראל**, והוא כמו מילה שנימול לשמונה ונעשה ישראל ונקרא צדיק. רק שמילה מרמז על קדושת הגוף של ישראל שנקרא 'בשר קודש' היפך 'בשר חמורים', וקדושת הבכור מורה על נפש ישראל שנקראו **בני בכרי** שהוא רוחו של משיח שקדמה למלאכים (עפ"י פרי צדיק — לסעודת פדה"ב. ובספר בית יעקב (ויחי ד) פירש 'בני בכרי' — כלפי האומות).

דף קכה

'מאי שנא מעות דלא, דלאו הני מעות שבק אבוהון' — נראה שכספים המופקדים בבנק, אף על פי שעומדים להחזרה בכל שעה, ואף אם יש עליהם ערבות ממשלתית להחזירם מיד — נחשבים 'ראוי' ולא 'מוחזק' כיון שהבנקים משתמשים בכסף ואינו אותו כסף שהשאיר האב, הלכך אין הבכור נוטל בהם פי שנים.

וכבר דנו הפוסקים בכספי עיסקא המובססת על מחצה מלוה מחצה פקדון [כמקובל בבנקים שבארץ ישראל], האם דינם כראוי או כמוחזק (ע' חדושי רעק"א יו"ד רעח, ז; שער המשפט חו"מ רעח; שבות יעקב ח"א קעב). ולענין חלק המלוה דעת המורים נוטה שנקרא 'ראוי', ואילו חלק הפקדון — 'מוחזק'. ואולם יש להסס בעיסקות הנהוגות כיום בבנקים (עפ"י המבואר ביו"ד קעז) שגם חלק הפקדון אינו חוזר בעין אלא המקבל מוציאו ומחליפו כאוות נפשו — אפשר שגם זה בכלל 'ראוי', וקשה להוציא ממון מיורשים מפני הספק (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד רטו. וע' גם בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א קד) שנקט כדבר פשוט שכספים המושקעים בבנק [עכ"פ בחו"ל כנידון השאלה שם] דינם כמלוה לענין דין 'ראוי'. וע' בשו"ת נודע ביהודה (קמא חו"מ לד) אודות שטרי-חוב שהמדינות מחויבות וממושכנות לפרעם — אעפ"י כ נחשבים כ'ראוי').

'אמר ליה: לא לדידי קשיא ולא לרב נחמן קשיא, טעמא דבני מערבא קאמרינן ולן לא סבירא לן' — קשה מה תשובה השיבו על הקושיא הראשונה, מאי שנא מעות ומאי שנא קרקע? ויש לומר, בכך

שאומר לו 'טעמא דבני מערבא קאמרינן' גילה לו הטעם, שהלא בני מערבא חילקו בין קרן לרבית, הרי שלדעתם לא כל מה שכתוב בשטר נחשב כמוחזק [ואף על פי שסוברים שעבודא דאורייתא], ולפי זה יש סברא לחלק בין גבו מעות לגבו קרקע; רבה הולך אחר עיקר שעבוד דהיינו קרקע, ורב נחמן הולך אחר מה שנתן לו המלוה דהיינו מעות (עפ"י רשב"א. וע' גם בתו"ח. הסבר נוסף ע' בעליות דרבנו יונה).

(ע"ב) 'דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים' — רשב"ם פירש שאמר כלפי עצמו, שמפרש דברי ה'גדולים' — רב הונא — שהתחילו לפרש ולא סיימו (וכן פירש הריטב"א).

ויש מפרשים שרבי אלעזר תלה המחלוקת המאוחרת של רב הונא ובני מערבא, במחלוקת קדומה של רבי ורשב"ג לקמן (קלוז). ב'נכסי לך ואחריך' לפלוגני' וירד הראשון ומכר, האם השני מוציא מיד הלוקחות אם לאו; רב הונא סבר כרבי שהשני מוציא מידם, כי האומר אחריך כאומר מעכשיו דמי, הלכך השני מוחזק. ובני מערבא סברו שאינו מוציא, וכן פסק רבה להלכה — כרשב"ג (עפ"י ר"י בן מגאש, וכן הסכים הרי"ד. וכן פרש הרמ"ה וגרס 'דבר זה נפתח בגדולים ונסתם בקטנים' — ויש לפרש שמחלוקת התנאים מפורשת ופתחה ואילו מחלוקת האמוראים סתומה).

לשני הפירושים משמע שרבי אלעזר אינו מבני מערבא אלא בא לפרש דבריהם. וצריך לומר שאעפ"י שהסיקו בסנהדרין (יז): 'שלחו מתם' — רבי אלעזר, במקום שמבואר להפך לא נאמר הכלל.

'מסתברא טעמא דבני מערבא, דאי קדים סבתא וזבנא — זבינה זביני' — אף על פי שאסור לה למכור, ואפילו המשיא לה עצה למכור נקרא רשע ערום (כדלהלן קלוז), הואיל ואם מכרה מכור — הרי זה 'מוחזק'. מכאן תמה מהרי"ל (בשו"ת עו) על דברי האומר שהטעם במכירי כהונה שנחשב 'מוחזק', משום שאסור לבעל הפירות לחזור בו וליתן לאחרים. והרי מכאן מוכח שהאיסור אינו גורם המחשיבו למוחזק. ויש סוברים שמכירי כהונה שאני (כמובא לעיל כג: וע"ע ביישוב קושית מהרי"ל, בשו"ת אבני נזר (ח"מ מט מחודש ז); שבט הלוי ח"ו רלו, ה).

וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א קיג שהביא כמה דוגמאות לסברא זו, שכיון שבדיעבד חל הדבר, נחשב בר הכי.

דף קכו

'ליתן לו דמי היזק ענביו' — הרשב"ם פירש אם נתקלקל היין, משלמים לו כדמי ענבים (ולזה הסכים הריטב"א. וכ"כ הרי"א ז). ואילו הרמ"ה פירש ללא קלקול, שהרי אילולא דרכום היה הוא נוטל פי שנים בענבים ועושה יין משני חלקיו, ועתה שדרכו ומנעו ממנו מליטול פי שנים ביין, חייבים לשלם לו כשיעור שהזיקוהו בענבים בשל מניעת חלקו משבח היין. (ע"ע במאירי פירוש נוסף).

'קא סבר אין לו לבכור קודם חלוקה' — מרשב"ם (ומתוס' ד"ה והלכתא) משמע שלכך אין יכול למחול על חלקו, שכשם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כך אין יכול למחול עליו. [ומדין סילוק אי אפשר — שאין אדם מסתלק אלא מדבר שיכול לזכות בו עתה, אבל אם אין לבכור קודם חלוקה, הלא אף אם ירצה לזכות עכשו אין יכול, הלכך אין סילוקו סילוק. ר"ן].

(וכן הביא הרמ"א (חז"מ רט, ד) מתשובת הר"ן, שאין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם).

- א. נחלקו הפוסקים כאשר קרקע אחת מובחרת משאר קרקעות [אבל שוה להן בערך כספי, כגון שהיא קטנה], או שהיא סמוכה למיצר של אחד האחים, האם גם בזה נאמר שצריך ליתן אותה לבכור סמוך לחלקו האחר (רא"ש), או שמא יכולים הפשוטים לטעון שהם רוצים אותה, ויעשו גורל (רמב"ם. והובאו שתי הדעות בחו"מ קכד, ב).
- ב. אם ציוה ליתן קרקעות מסוימות לאחים, ולפי צוואתו אין אפשרות שחלק הבכור יהא במיצר אחד, דעת הריטב"א (קכט.) שמקבל בנפרד, שאין נותנים במיצר אחד אלא במקום שאפשר. והביא שם דעה אחרת הסוברת שאין בכח האב להפקיע כלום מזכות הבכורה.
- ג. יש מי שכתב שהואיל והלכה כחכמים ואין הבכור נוטל פי שנים בדבר שאינו ברשות האב, מי שמת ולו עבד עברי, אין לבכור פי שנים בו, כיון שאין ביד אדונו למכרו, הלכך אינו 'ברשותו' (עפ"י אבני נזר). ויש שכתבו טעם אחר; זה שהעבד עובד את הבן [ולא שאר קרובים. קדושין יז], אינו כלול בדין הכללי של פרשת נחלות, אלא דין חדש הוא שהבן קם תחת אביו לענין זה, ולא מצינו כלפי דין זכות יתר לבכור [וכמו כן אין יכול האב להוריש את העבד לאחד מבניו] (עפ"י מנחת חינוך מב, יג, ת, יג, וע"ש בסוף מצוה שעו שדחה דבריו); אור שמח נחלות ב, א. וע"ע בשערי ר' שמואל — קדושין יז.
- וכן לענין מעשר שני, יש סוברים שאין הבכור נוטל בו פי שנים למאן דאמר ממון גבוה הוא, כשם שאי אפשר לדעה זו לתתו במתנה (ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א סו"י כז).
- ד. נפקותא נוספת בכך שחלק בכורה נחשב 'מתנה' — לענין חזרת יובל; שנחלקו תנאים האם מתנה חוזרת ביובל, והוא הדין לחלק הבכורה, אם לאו (ע' בכורות נב).

דף קכה

- קצט. א. האומר 'נכסי לך ואחריך לפלוני' — האם נחשב אותו פלוני מוחזק בנכסים וכאילו קנאם מעכשיו, אם לאו?
- ב. מי שאמר 'נכסי לסבתא ואחריה לירש' והיתה לו בת יחידה ומתה הבת ואחר כך מתה סבתא — האם בנה או בעלה של הבת יורשים את הנכסים?
- ג. אלו נפקותא מבוארות בסוגיא בשאלה האם קרקע המשועבדת לבעל חוב נחשבת מוחזקת אצלו, אם לאו?
- א. רבי אלעזר פירש בדעתו של רב הונא שכל האומר 'אחריך' כאומר 'מעכשיו' דמי, כאילו הקנה לו מעכשיו ולאחר מיתת המקבל הראשון, ולכך סובר רב הונא שה'אחריך' נחשב מוחזק עתה בנכסים, ואם היתה אשה — בעלה יורשה. אבל בני מערבא סברו שאין הבעל יורש לפי שהאשה אינה מוחזקת עתה. וכן אמר רבה שמסתבר טעמם, שאם קדם הקונה הראשון ומכר — מכירתו מכירה.
- א. רשב"ם פירש שלפי דעה זו, האומר 'אחריך' לאו כאומר 'מעכשיו' דמי. וכן דעת הר"ף והרמ"ה. [שאם כאומר 'מעכשיו' — אם מכר הראשון לאחרים, מוציא השני מיד הלקוחות]. ואילו רבנו תם (בתד"ה לטעמייהו) פירש שאמנם לבני מערבא לאו כאומר מעכשיו, אבל רבה סבר שאפילו אם ננקוט שהאומר אחריך כאומר מעכשיו אעפ"כ נחשב 'ראוי' ולא 'מוחזק' מפני שאם מכר הקונה הראשון — מכירתו מכירה. (וכ"ד בעל המאור ורבנו יונה. וכן נקטו הרשב"א והר"ן לעיקר. וכן צדד הריטב"א. וע"ע בשו"ת מהרי"ל עה ד"ה והא דגביא; מחנה אפרים זכיה ומתנה מ).
- ב. הלכה כבני מערבא וקרבה, שאין הבעל יורש מטעם 'ראוי' (עפ"י ר"ף, רמב"ם (זכיה ומתנה יב, ב), או"ז, רשב"א, רמ"ה קלו:).

ומשמע בגמרא שאם אמר 'ואחריך קנויה מעכשיו לפלוני' — נחשב אותו פלוני מוחזק, והבכור והבעל יורשים. כן כתבו הר"ף הרמב"ם הרמ"ה והר"ד. וכן הדין למקנה לחברו ב'מעכשיו ולאחר מיתה' — נחשב הקונה מוחזק (רשב"ם, רמב"ן ועוד. וכן מובא להלכה ברמ"א — חו"מ רעה, י). ולדעת רבנו אפרים ועוד ראשונים הוי 'ראוי'. (וכן הביא הרמב"ן מתשובה לרב עמרם גאון, ותמה על דבריהם. וע"ע בר"ן ושר).
 ג. למאן דאמר האומר 'אחריך' לאו כאומר מעכשיו דמי, יש לחקור האם יכול לחזור בו הנותן [במתנת בריא] מקנין ה'אחריך', כמו במקנה לאחר ל' (ע' קובץ שעורים להלן אות תסו).

ב. מי שאמר 'נכסי לסבתא ואחריה ליורשי' והיתה לו בת ומתה הבת בחיי הסבתא ואחר כך מתה הסבתא — לדברי רב הונא בעלה של הבת זוכה בנכסים, שבכלל 'ליורשי' יורשי יורשי. ורב ענן אמר: 'לירתי' — ולא לירתי ירתאי. ולדבריו אף בנה של אותה בת אינו יורש אלא יינתנו הנכסים ליורשי הסבתא. ואולם בני ארץ ישראל הסיקו להלכה שבעלה אינו יורשה משום שהנכסים 'ראויים' ואינם מוחזקים אצלה ואין הבעל נוטל בראוי, אבל בנה יורשה (והוא הדין לאחיה או שאר קרובים. מפרשים). אמר רבה: מסתבר טעמם של בני מערבא.

א. אין חילוק אם בנה היה חי בשעת מתנתו של זה, או שנולד לאחר זמן (ערשב"א). וי"א בדת הרשב"ם שאין מועיל אלא ליורשים שהיו קיימים בשעת מתנה (ע' מחנה אפרים זכיה ומתנה מ).
 ב. לגאונים יש גירסה אחרת בגמרא [ובתרא לירתה, הוה לה ברתא] — כלומר נתן לסבתא ולאחריה ליורשיה (רצה שיוכו בנכסים מכח מתנתו ולא מכח הזקנה), והיתה לאותה סבתא בת], ולפי גירסתם במקרה דלעיל הדין הוא שאם מתה סבתא יירש הבעל, משום שלא הוציא את הנכסים מרשותו ומרשות יורשיו כלל אלא רק בחיי הסבתא, נתן לה זכות אכילת פירות לכל ימי חייה (עפ"י רמב"ן קלו: רשב"א ר"ן וריטב"א. וע"ע באריכות בחו"א חו"מ לקוטים ג).

ג. נפקא מינה ליורשים שגבו קרקע בחוב של אביהם; אם נחשבת מוחזקת — הבכור נוטל בה פי שנים (וכן דעת בני מערבא אליבא דרבה, כאמור). ואם לאו — אינו נוטל. (וכן דעת שמואל ורבה).
 יורשים שגבו קרקע בחובת אביהם, אם נחשבת מוחזקת אצל בעל החוב — הנושים של האב חוזרים וגובים אותה מהם, כאילו היתה ברשות האב. וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה. ואולם גם אם ננקוט שאין כאן מוחזק, דין זה נכון מפני טעם אחר — משום שעבודא דרבי נתן, שהלווה כמו שהיה משועבד לאב כך הוא משועבד באופן ישיר לכל בעלי חובותיו (עפ"י פסחים לא. ונפ"מ בין הטעמים, באופנים שאין שייך שעבודא דר"ג).

א. כתבו ראשונים (עפ"י הגמרא בסוף מכלתין) ששאלה זו נוגעת בשאלה הכללית האם שעבודא דאוריתא אם לאו. ורבה שסובר שעבודא לאו דאוריתא, לכך סובר שבין גבו קרקע בין גבו מעות אין לו. ואילו בני מערבא סוברים שעבודא דאוריתא.
 ועוד מבואר ברשב"ם, שנידון זה שייך גם במחלוקת אביי ורבה האם בעל חוב למפרע הוא גובה, או מכאן ולהבא — שלפי צד זה אין נחשב מוחזק עד גביית הקרקע. (וע"ע אבני נור או"ה שלב, יח-כא; חו"א ב"ק טו, לח).

ב. לאחר שתקנו הגאונים שעבוד במטלטלין, בעל חוב [או אשה בכתובתה] גובה מהיתומים מטלטלין שגבו בחובת אביהם (תוס' ועוד). וכן יש אומרים שאם המטלטלין נמצאים ביד אחרים,

בע"ח גובה מהם כל שפטרו הלווה משבועה. ויש חולקים (עתוס' ורא"ש כאן; מחנה אפרים גביית חוב ט).

יש סוברים שאין בע"ח וכתובה גובים מן הראוי (ע' בראשונים באריכות).

דין ירושת הבעל את אשתו בראוי בשבחה ובמלוה — נתבאר לעיל דף קיג.

דף קכו

ר. האם הבכור נוטל חלק בכורה בדברים ובאופנים דלהלן?

א. מלוה שהבכור היה חייב לאביו.

ב. בכור שמיחה באחיו שלא ישיבחו חלקו, והשביחו.

ג. בכור שנטל חלק כפשוט באחת מן השדות; בכור שמחל על חלקו.

ד. בכור שמכר את הנכסים קודם חלוקה. וכיצד הדין בפשוט שמכר או מחל על חלקו?

א. מלוה שעם הבכור, שנתחייב לאביו — חולק עם אחיו בחלק בכורה.

א. רשב"ם פירש משום ממון המוטל בספק, שאין ידוע אם נחשב מוחזק לאביו, שהרי הבכור רוצה לשעבד נכסיו לאביו לגמרי, אם לאו. (וכן דעת הרמ"ה [וע"ש בבאור הספק], שבכגון זה שהצדדים טוענים שמה ושניהם באים מכה המוריש והמוריש אינו מוחזק — מודים חכמים לסומכוס שיחלוקו). והתוס' פרשו שתקנת חכמים היא).

ב. יש מפרשים שהבכור נוטל במלוה פי שנים [ומפרשים 'פלגי' — כלומר חולקים בה עמו האחים, ונוטל בה חלק בכורתו] (פירוש זה מובא ברי"ף. אבל רוב ככל הראשונים פרשו שחולקים, כפירוש השני שברי"ף. וכן פסק הרמב"ם).

ג. יש להסתפק כיצד הדין בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים אם הוא נחשב 'ראוי' או 'מוחזק', האם חולק הבכור עם הפשוט או שמא דינו כספק בכור, שאינו מוציא מיד שאר היורשים (שער משפט רעה, א. לכאורה ספקו אינו שייך אלא לפירוש התוס' שכאן היא תקנת חכמים מיוחדת, אבל לרשב"ם יחלוקו כספקא דידן. וע' שבת הלוי ח"ד רטו).

ב. אמר רב הונא אמר רב אסי: בכור שמיחה — מיחה. (רשב"ם: שאם אמר לאחיו אל תשביחו חלקי אלא נחלוק מיד, והשביחו שלא מדעתו או בעל כרחו — נוטל פי שנים מהשבח. ונותן להם הוצאתם אם היא פחותה מהשבח. עריטב"א ומאירי).

והסיקו (עפ"י דברי מר עוקבא בר חמא), דוקא בכגון ענבים ובצרום זיתים ומסקום, אבל ענבים ודרכום — לא, שקנאום בשינוי (רשב"ם) והשבח שלהם. אבל חייבים ליתן לו דמי היזק ענביו אם נתקלקל היין וכד' (כפירוש רשב"ם) שהרי מיחה בהם, וכדין כל הגזלנים המשלמים כשעת הגזילה.

א. מפשט דברי הרשב"ם מבואר שמשלמים דמי ענבים בצורים. ומשמע אעפ"י שבצרו בניגוד לרצונו [הואיל וגזילתם מתחלת בשעת הדריכה, אבל שבח הבצירה בשלו נעשה]. וכן כתב הר"ן (והובא ביה יוסף — רעה). ואולם הדרישה פירש דברי רשב"ם שמשלמים כענבים מחוברים [ונראה שפירושו דחוק לפי גרסתנו. ואולם בדפוס פירושו ליתא ברשב"ם מלים 'בענבים בצורים'], וכפי שנראה מפשט דברי הטור. (אבל מהב"י שהביא דברי הר"ן על הטור בסתמא, משמע שפירש דברי הטור בענין אחר, ואינו